

I.
ULUSLARARASI
İSTANBUL'UN FETHİ
SEMPOZYUMU

İstanbul, 24-25 Mayıs '96

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ
KÜLTÜR İŞLERİ DAİRE BAŞKANLIĞI YAYINLARI NO: 43
Konferans Dizisi: 3

ISBN
975-7580-88-0

2000 Adet basılmıştır. 1997

Yapım - Ofset Hazırlık
Sina Ltd. Şti. 531 60 75

Baskı
GEHA

NEDEN FETİH?

Mehmet Genç

(Türkiye)

Sayın Başkan, değerli konuklar.

Size sunacağım tebliğle ilgili başlık çok uygun değil ama üslûp bana ait. İstanbul'un fethiyle ilgili bir İktisat tarihçisi gözüyle gördüklerimi söylemeye çalışacağım. İktisat tarihi bakımından ele aldığımız zaman bir kere iktisat tarihinde büyük kesintiler, kopukluklar son derece nâdirdir. Tedrîci değişme esastır. Amerika'nın keşfi, buhar makinasının icâdı gibi belirli dar bir zaman diliminde yer alan büyük âni değişmeler bile göze görünmeyen, farkedilmeyen, uzun bazen çok uzun bir hazırlık ve birikim döneminin nihâyetinde ortaya çıkmış birer tezâhürden ibârettir. Asıl olan hâdisenin oluşmasıdır. Oluşum ne kadar derin ve uzun sürmüş ise değişme de o derece göz kamaştırıcı ve çarpıcı görünür. Ama değişmenin gelişmesi, yerleşmesi, yayılması ve etkilerinin ortaya çıkması da aynı derecede uzun ve derin bir süreci gerektirir. Değişme potansiyelinin ortaya konulması uzun zamana ihtiyaç gösterir. İstanbul'un fethi de bu tür değişmelerdendir. Bir şehrin el değiştirmesi olarak, başı sonu belli dar bir zaman dilimi içinde gerçekleşmiştir. Ancak hazırlanması uzun, çok uzun hatta bir bakıma gereğinden uzun sürmüştür. Sonuçlarının ortaya çıkması, ifade ettiği potansiyellerin gelişip yerleşmesi de aynı derecede uzun sürmüştür. Bunların farkına varılması da çok yavaş ve geç olmuştur. Sembolik diyebileceğimiz, kronolojik değişmenin zihinlerde çakılıp kalmış olması da ekseriyetle bundandır. Bir şehrin el değiştirmesi anlamında başı ve sonu belli bir tarihî hadise olarak nitelendirilen fetih, kaybeden tarafta bin yıllık bir sistemi sona erdirmiş, kazanan tarafta da uzun süren bir genişleme ve büyümenin hızlandığı bir döneme rastlamıştır. Bir sistemin çözülmesi ve yeni bir sistemin oluşmasını birbirine bağlayan bir sembol ve bir dönüm noktasıdır fetih. Osmanlı İktisâdî ve Sosyal sisteminin 100-150 yıllık başarı çizgisinde varılan bu dönüm noktası ondan sonraki gelişmelerin de temelini teşkil etmiştir.

Fethi iyi değerlendirebilmek için onu bu uzun tarih perspektifi içinde görmek gerekir. Bu açıdan baktığımız zaman fethin içinde yer aldığı trende göre en azından yarım yüzyıllık bir gecikmeyle gerçekleşmiş olduğunu söyleyebiliriz. Neden daha önceden gerçekleşmesi gerekirdi ve neden gecikti, sanırım fethin anlamını bu iki sorunun cevabında görmek mümkündür.

Osmanlı Devleti doğuşu ile birlikte hızlı bir genişleme içinde 1350'li yıllarda Avrupa'ya ayak bastı ve yarım yüzyıl içinde Rumeli'de Bizans varlığını ve diğer siyâsi komşu organizasyonları sona erdirmeyi başardı. Bu kadar hızlı genişlemenin nedenleri neydi? Bütün bu gelişmenin bir askerî başarılar serisine dayandığı ma'lum, fakat bu başarıları sırf askerî saymanın imkânı yoktur. Eğer böyle olsaydı bunun uzun soluklu olması mümkün olmazdı. Osmanlıların asıl başarılarını ordularını iyi örgütleyip eğitmekten ibâret değil; bu orduların gerisinde kurmuş oldukları ve bizzat bu orduları taşıyan, besleyen, sosyal ve iktisâdî düzenlerinde aramak gerekir. Güçlü, merkeziyetçi, kohezif ve meritokratik bir elitin oluşturduğu bu düzenin temel nitelikleri geniş halk kitlelerine sağladığı ve bölgedeki diğer siyâsî yapılara göre daha ileri düzeydeki refahı diyebilirim. Güvenlik, adâlet ve hoşgörüyle birlikte kitlelere sağlanan refah, Osmanlı sisteminin başarısının özünü oluşturur. Osmanlı genişlemesi ilerledikçe kuvvetli orduları kadar, hattâ daha önemli olarak bu düzenin özellikleri etkili olmuştur. Bu düzeni tanıyan topluluklar din farkına rağmen Osmanlı yönetimini tercih etmişlerdir. Bunun açık delili 1402'de Ankara Savaşı'ndan sonra dağılan birliğin 10-20 yıl içinde bütün Rumeli'yi tekrar sınırları içine kolaylıkla alabilmiş olmasıdır. Halbuki rakip olarak Bizans ve Sırp, Bulgar, Macar krallıkları da vardı karşısında; ama Osmanlı yönetim düzeni daha câzip özellikleriyle bunların önüne geçmiştir. Bu düzenin diğerlerinden farkı neydi? Yayıldığı yerlerdeki halk kitlelerine ne getirdi diye sorarsak kısaca şunları söyleyebiliriz: Belki en önemli özelliği mülkiyet ve tasarruf şartlarında getirdiği değişikliktir. Köylüler ilk defa kendi ürettiği mal ve hizmetlere hür şekilde tasarruf etme imkânını buldular. Angarya ve diğer feodal baskılar önemli ölçüde kalktı. Vergiler hissedilir şekilde azaldı. Yeni düzen halk üzerindeki bu yükleri azaltmanın yanında belki daha önemli olarak, bu yükleri önceden tahmin edilebilir predihteybır hale getirdi. Hukûki güvenlik içinde vergileri önceden kestirme imkânı neticede üretimi ve refahı arttırdı. Bölgenin savaş sahası olmaktan çıktığı bölgelerde çıktığı oranda genel âsâyişin teessüsü ve büyük ölçekli bir pazarın pax otomâna sâyesinde doğması

ile üretim artışı hızlandı, vergilerin de aynı oranda artması devleti de daha zengin ve güçlü hâle getirmiş ve askerî başarıların genişleyerek devamına imkân vermiştir. Osmanlı sistemi devlet ile halkı birbirine rakip, birbirini ezen ve köstekleyen değil, destekleyen ve besleyen mekanizmalar içinde işlediği içindir ki askerî başarıları ömürlü kılmayı başarmıştır. Fransız tarihçisi Fernand Brodel'in "Sosyal Devrim" diye nitelediği bu sistem sayesinde ki 1350'lerde ayak bastıkları Rumeli'de 50 yıl içinde Bizans'a ait olanların hemen tümüne hâkim olabilmişlerdir.

Burada ayrıntılarına girmeye gerek görmediğim Bizans sistemi ise Osmanlılar'ın tam tersi bir mekanizma içinde olduğu için tasviye edilmiştir. 14. yy'ın sonunda Osmanlı denizinin İstanbul'dan ibâret bir adacık haline gelmiş bulunuyordu Bizans varlığı. Fethin zamanından geç olmuştur derken kastedtiğim işte budur. Çünkü 14. yy'ın sonlarına doğru bu işin bitmesi gerekiyordu. Ama bildiğimiz gibi bitmemiş ve 50 yıl daha gecikme ile fetih gerçekleşmiştir. Bu gecikmenin sebebi nedir diye sorarsak genellikle tarihte tarihçilerin ileri sürdükleri birçok siyâsi veya tesâdüfî etkileri ma'lumdur. Ancak sanırım asıl önemli olan neden İstanbul'un iyi korunan surlarla çevrili bulunması ve deniz bağlantıları içinde yaşama imkânına sahip olmasıdır. Bu savunma sistemini yıkmak için biraz önce özetlediğim sosyal devrim sisteminin iktisâdi ve sosyal erdemleri yeterli olmamıştır. Buna teknolojik organizasyonel bir yeniliği de eklemek gerekiyordu. İşte bunun için 50 yıl daha beklediler. Fatih ve çağı bu yeniliği başardığı içindir ki, fetih gerçekleşti ve yine bu sebeptendir ki, fethinden yaklaşık 250 yıl sonra 1700 yıllarında Kristof Keller'in derin ve cihânşumûl bir değişimin de öncüsü ve habercisi olarak gerçekleşmiş oldu. Tarihin ilk büyük topçu bombardımanı, feodal şatoları, kartondan oyuncak haline getiren bir süreci de başlatmış oldu. Şüphesiz modern zamanların başlatılması konusu tartışmalıdır. İstanbul'un fethiyle birlikte modern zamanların başladığını söylemek 17. yy'ın sonlarında Hollanda'lı bilgin Kristof Keller'in söylediği gibi bugün kabul edilmiyor. Modern zamanları başlatan birçok büyük değişim var. Bunu herkes biliyor. Amerika'nın keşfi, matbaanın icâdı, reform, rönesans ve birçok. Bunların arasında İstanbul'un fethinin de yerlabileceğini ifade etmesi bakımından naklediyorum. Sözlerimi tamamlarken kısa olarak bir cümleyle fethin bütün bu sebeplerden dolayı sadece bir askerî zafer olmadığı, büyük bir askerî zafer olmakla birlikte, aynı zamanda ve çok daha derin anlamda medeniyet ve sistem zaferi olduğunu belirtmek istiyorum. Saygılarımla...